

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

на дисертаційну роботу Євтушенко Юлії Олександрівни «Формування деонтологічної культури майбутніх лікарів у навчально-виховному процесі медичного ВНЗ», яка представлена на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства з урахуванням сформованих останнім часом тенденцій до дегуманізації медицини, що пов'язані з активними перетвореннями державної системи охорони здоров'я в напрямках її реструктуризації і активного реформування, особливої актуальності набуває потреба у лікарях з високою етико-деонтологічною культурою, затребуваність у яких різко зростає.

В свою чергу саме моральні й духовні принципи особистості лікаря слугують одним із критеріїв готовності майбутніх лікарів до якісної професійної діяльності. Більш того, деонтологічна культура використовує моральні принципи не тільки як елемент нормального спілкування, а також як засіб впливу на психіку хворого, і тим самим на перебіг патологічного процесу. В цілому, діяльність лікаря в будь-якій державі регламентується законодавством, тобто правовими нормами, з одного боку, і лікарської деонтологією – з іншого. Незважаючи на поступове вдосконалення законодавства, що регулює діяльність медичних працівників в нашій країні і підвищення професійного рівня лікарів, достатньо часто продовжують констатуватись деонтологічні лікарські помилки, конфліктні ситуації, які можуть призводити до різкого зниження суспільної корисності лікарської діяльності, ефективність лікарської діяльності в цих випадках різко знижується. Більш того, ряд деонтологічних помилок може призводити до втрати працездатності, ускладнень і навіть смерті хворого, тому не можна применшувати роль деонтологічних помилок і низькою деонтологічної культури лікарів.

Провідний досвід розвинутих країн вказує, що вирішення вищезазначеної проблеми лежить в площині раннього запровадження виховання деонтологічної культури лікарів, починаючи з перших курсів профільної медичної освіти. На даний час в Україні у професійній підготовці майбутніх лікарів деонтологічне виховання не посідає належного місця у навчальних програмах вищих медичних закладів і доволі часто воно знаходиться на другорядному плані і в студентській психології. Водночас вимоги сучасного суспільства до якості медичних послуг можуть бути задоволені лише за умови неперервного формування у майбутніх лікарів предметних компетентностей з медичної деонтології, оскільки це значною мірою сприяє перетворенню студентів-медиків на справжніх представників цієї благородної професії. Формальний підхід і дидактично неефективні методи навчання не можуть дати бажаних результатів. Для ефективного виховання деонтологічної культури воно має носити системний характер, бути

розпочатим з першого курсу з використанням всіх наявних ресурсів і тривати до останнього курсу навчання до повного формування деонтологічних моральних стереотипів у свідомості майбутніх лікарів, моральні норми і правила професійної поведінки мають стати невід'ємною внутрішньою потребою майбутніх лікарів. Саме тому, на даний момент існує необхідність пошуку шляхів підвищення якості деонтологічної підготовки майбутніх лікарів, зумовлена особливою актуальністю та соціальною значущістю етико-деонтологічних проблем. З огляду на все вищевикладене дисертаційне дослідження Євтушенко Юлії Олександрівни є актуальним як для педагогічної теорії, так і для практики.

Виділимо найбільш значущі результати дисертаційного дослідження.

Як позитив, слід відзначити ґрунтовний аналіз, систематизацію та розкриття актуальності проблеми, стану її наукової розробки. Зокрема, науково вивірено об'єкт, предмет, мету і завдання дисертаційної роботи. Логіка побудови дисертації відповідає визначеним у вступі меті і завданням дослідження.

Науковий інтерес становить здійснений у дисертації теоретичний аналіз наукових підходів до проблеми формування деонтологічної культури майбутніх лікарів у сучасній педагогічній теорії та практиці.

Дисертанткою здійснено детальний і всебічний огляд історико-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми, виокремлено й проаналізовано основні підходи до її вивчення, чітко окреслено ті її аспекти, які потребують подальшої розробки.

На підставі аналізу правового забезпечення медичної діяльності в Україні, дисертанткою детально вивчено ряд основних законодавчих актів щодо деонтологічних аспектів, психолого-педагогічної та науково-методичної літератури за темою дисертації та виявлено низку проблем, які і визначили актуальність дослідження та його подальший напрямок.

Науковий інтерес представляє надані дисертанткою сутнісно-структурні характеристики деонтологічної культури майбутніх лікарів. Так, дисертанткою визначено сутність деонтологічної культури майбутнього лікаря, яка полягає у поєднанні ціннісно-змістовного, особистісно-емоційного та комунікативно-соціального аспектів професійної діяльності лікаря, та відокремлено наступні компоненти у структурі деонтологічної культури майбутнього лікаря: когнітивний, аксіологічний, мотиваційний, особистісно-рефлексивний, поведінковий. За результатами дослідження дисертантка розглядає формування деонтологічної культури майбутніх лікарів як невід'ємну частину навчально-виховного процесу медичного ВНЗ, в якому на основі використання наукових підходів (системний, компетентнісний, особистісно зорієнтований, культурологічний) та низки відповідних методологічних принципів організації навчання майбутні фахівці медичної галузі набувають необхідні їм у подальшій професійній діяльності деонтологічні знання, навички та вміння, розуміють деонтологічну культуру як особистісну професійно-моральну цінність, розкривають свій інтелектуальний, професійно-етичний потенціал, демонструють готовність

до використання гуманістичних цінностей, етичних принципів, деонтологічних норм й правил у своїй практичній діяльності лікаря.

Спираючись на визначені критерії, показники та рівні сформованості деонтологічної культури майбутніх лікарів, де з метою перевірки гіпотези дослідження дисертанткою було детально представлено програму дослідження та описано його етапи, підготовлено й проведено педагогічний експеримент із визначенням його відповідних етапів та конкретних завдань.

Науковий інтерес представляють результати отриманих кількісних даних щодо сформованості деонтологічної культури майбутніх лікарів у результаті проведення констатувального етапу експерименту, дисертанткою визначені проблеми у досліджуваному явищі такі, як відсутність міцних та системних знань у галузі медичної деонтології у переважної частини студентів медичних ВНЗ, які брали участь в експерименті; необхідність суттєвого покращення мотивації до формування й самовиховання деонтологічної культури у студентів медичних ВНЗ; необхідність формування деонтологічних вмінь на навичок, які знадобляться студентам у подальшій професійній діяльності лікаря. Отримані результати констатувального етапу експерименту дисертаційного дослідження підтвердили необхідність розробки та впровадження у навчально-виховний процес медичного вищого навчального закладу відповідних педагогічних умов, які сприятимуть ефективному формуванню деонтологічної культури майбутніх лікарів.

Відповідно до результатів отриманих кількісних даних та визначеної проблеми, дисертанткою розроблені та обґрунтовані педагогічні умови ефективного формування деонтологічної культури майбутніх лікарів у навчально-виховному процесі медичного ВНЗ, до яких за результатами дослідження було віднесено інтеграцію змісту навчальних дисциплін фахової підготовки майбутніх лікарів з метою формування їх деонтологічних знань, умінь та навичок; використання у процесі професійної підготовки студентів-медиків інноваційних інтерактивних форм та методів навчання, направлених на закріплення деонтологічної поведінки майбутніх лікарів у подальшій професійній діяльності; активізація поза аудиторної, самостійної та науково-дослідної роботи студентів вищих медичних закладів освіти з метою стимулювання мотиваційно-ціннісної складової деонтологічної культури майбутніх лікарів.

Наступні, науково важливі результати дослідження, представлені дисертанткою, стосувались механізму реалізації педагогічних умов формування деонтологічної культури майбутніх лікарів, де докладно наведено інтеграцію змісту навчальних дисциплін фахової підготовки майбутніх лікарів з метою формування їх деонтологічних знань, умінь та навичок, яка розглядається як форма, яку знаходять об'єкти, вступаючи у взаємодію один з одним. За даними дослідження у структурі інтеграції навчальних дисциплін фахової підготовки майбутніх лікарів запропоновано відокремити три рівні, що вважається за доцільним, таких як: 1) асиміляція дисциплінарного інструментарію; 2) синтез взаємодіючих наук

деонтологічної спрямованості на основі базової дисципліни; 3) формування нової навчальної дисципліни із власним предметом вивчення – створення цілісної інтеграційної системи, зокрема інтегративного курсу «Деонтологічна культура у професійній діяльності лікаря».

Дисертанткою запропоновано проводити інтеграцію змісту навчальних дисциплін фахової підготовки майбутніх лікарів на основі принципів відбору відповідного змісту (системності, відповідності значенневого й процесуального аспектів діяльності, єдності інтеграції й диференціації, інтегративності, антропоцентризму, культуровідповідності, професійно-етичної компетентності) і принципів структурування даного змісту (міждисциплінарності, ієрархічності, гнучкості й варіативності) з урахуванням критеріїв комплексності, соціальної й професійної значимості, доступності, оптимуму, педагогічної забезпеченості, сприяла процесу формування деонтологічних знань, умінь та навичок майбутніх фахівців у галузі медицини.

Глибокий аналіз результатів експериментальної роботи з формування деонтологічної культури майбутніх лікарів, проведений Євтушенко Ю.О., показав, що це був аналіз якісних та кількісних змін у розподілі студентів експериментальної та контрольної груп за рівнями сформованості їх деонтологічної культури після формуючого етапу експериментального дослідження, а саме аналіз результатів проведеного дослідження на оцінювально-результативному етапі експерименту дозволяє стверджувати, що студенти експериментальної групи продемонстрували суттєві якісні зміни у рівнях сформованості деонтологічної культури: в них було сформовано чітку систему деонтологічних медичних знань, необхідних для здійснення подальшої професійної діяльності; їх знання моральних, етико-деонтологічних принципів медичної діяльності отримали цілісний та ґрунтовний характер; вони набули міцні знання нормативно-законодавчих актів, які регулюють медичну діяльність лікаря; вони почали розуміти деонтологічну культуру як особистісну професійно-значущу якість; вивчення передового професійного досвіду представників лікарського співтовариства викликало в них великий інтерес; вони проявляли здатність до аналізу конкретної професійної ситуації деонтологічного характеру з фіксацією проблеми й способів її розв'язку; в них сформовані уміння усвідомлено виконувати професійний обов'язок відповідно до кваліфікаційних вимог і професійно-етичного кодексу лікаря; вони демонстрували уміння виявляти деонтологічні труднощі й знаходити ефективні способи їх подолання у професійній діяльності; їх вміння вибудовувати відносини із хворими, їхніми родичам й колегами відповідно до норм професійного спілкування стали розвинутими.

Слід констатувати, що дисертаційним дослідженням висунута на початку дослідження гіпотеза була повністю підтверджена емпіричним шляхом.

Проведена експертиза дисертації Євтушенко Ю.О. свідчить, що здобувачу не тільки вдалося оптимально гіпотетично визначити стратегію

наукового пошуку (ключові ідеї, принципи, етапи його організації), а й забезпечити їхню повну реалізацію, експериментальну перевірку, поєднання кількісного і якісного аналізу емпіричних досліджень і результатів, застосування методів математичної статистики для перевірки ефективності педагогічних умов формування деонтологічної культури у студентів-медиків забезпечили достовірність отриманих у дисертаційному дослідженні результатів.

Прозорість і зрозумілість суті експерименту, тестових методик, поданих у додатках, педагогічний супровід, можливість практичного, що дуже важливо, впровадження методики формування деонтологічної культури у студентів-медиків у навчально-виховному процесі вищого медичного навчального закладу посилюють практико-орієнтовний аспект роботи.

Дослідження відзначається вмінням дисертантки підтвердити свої наукові міркування ілюстративним матеріалом, наведенням таблиць, рисунків.

Теоретичне значення отриманих результатів дослідження полягає в доповненні теорія та методика професійної освіти в частині впровадження в навчально-виховний процес медичних вищих навчальних закладів педагогічних умов формування деонтологічної культури майбутніх лікарів.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в їх достатній готовності до впровадження в процес фахової підготовки майбутніх лікарів у вищих медичних закладах освіти: розроблено додаткові модулі в змісті таких навчальних дисциплін, як «Історія медицини», «Етичні проблеми в медицині», «Історія України та української культури», «Латинська мова та медична термінологія», «Іноземна мова за професійним спрямуванням», програму та навчально-методичне забезпечення спецкурсу «Деонтологічна культура у професійній діяльності лікаря», який, виконуючи навчальну, виховально-формувальну та контрольну-корегувальну функції, становить єдиний навчально-методичний комплекс, що включає зміст теоретичних аспектів медичної деонтології та практичні навчально-методичні матеріали, спрямовані на засвоєння студентами теоретичних знань у галузі медичної деонтології, стимулювання їхніх мотиваційно-ціннісних орієнтацій для здійснення подальшої професійної діяльності, набуття ними відповідних деонтологічних умінь і навичок, закріплення етико-деонтологічної поведінки в майбутній професії лікаря. Матеріали та висновки дослідження можуть бути використані в навчальному процесі на етапі фахової підготовки професійних кадрів у медичній сфері у вищій школі та в закладах післядипломної освіти з метою підвищення рівня їхньої деонтологічної культури, у самоосвітній та самовиховній діяльності студентів вищих медичних закладів.

Зміст дисертаційного дослідження повністю відповідає шифру спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти.

Усе висловлене дає підстави стверджувати про наукову та практичну значущість рецензованого дослідження і високий кваліфікаційний рівень

Євтушенко Ю.О. як здобувача наукового ступеня.

При рецензуванні дисертаційної роботи вважаємо за доцільним висловити наступні побажання, на які хотілось звернути увагу дисертантки:

1. Варто було б надати повнішу оцінку ефективності від запровадження педагогічних умов щодо формування деонтологічної культури майбутніх лікарів, а також вказати найбільш ефективні методи, що були використано в контексті формування етико-деонтологічної культури студентів вищих навчальних закладів.

2. За результатами дослідження доцільно було б провести експертну оцінку запроваджених педагогічних умов щодо формування деонтологічної культури і надати її результати.

3. У дослідженні дисертантом практично не використано в достатньому обсязі провідного іноземного досвіду стосовно сучасного стану етико-деонтологічних проблем, результатів дослідження, шляхів їх вирішення та підходів до формування деонтологічної культури в провідних країнах світу та Європи.

В процесі рецензування виникло декілька запитань до автора дисертаційного дослідження:

1. Широко відомий факт, що основні принципи, що регламентують моральне обличчя лікаря, формувалися і змінювалися протягом століть в залежності від сформованих у кожному із суспільств політичного ладу, соціально-економічних і класових відносин, рівня культури, національних, релігійних традицій тощо. Відповідно змінювалися й уточнювалися вимоги, що пред'являються суспільством в різні історичні епохи до фізичних, моральних і інтелектуальних якостей лікаря, його професійній майстерності. Ви вказуєте, що «технократичні тенденції в сучасному глобалізованому світі, поширення ідеології споживання та комерціалізації взаємин людини та суспільства призводять до трансформації, а іноді й до спотворення традиційних етичних норм у міжособистісному спілкуванні та професійній діяльності». Які саме традиційні етичні норми у професійній діяльності Ви маєте на увазі, це сучасні норми, чи обмежені вони територіально, коли, ким встановлені ці «традиційні норми» і для кого вони визначені?

2. На підставі яких конкретних даних, Ви робите висновок, що традиційна модель професійної медичної освіти недостатньою зорієнтована на формуванні належного рівня деонтологічної культури?

3. Ви констатуєте наявність протиріч між «системою професійної підготовки фахівців медичної сфери, що склалася, і необхідністю уточнення й доповнення її змісту з урахуванням потреб сучасного суспільства у сформованості деонтологічної культури лікаря», тому виникає запитання в яких саме, на Вашу думку, уточненнях і доповненнях змісту системи професійної підготовки фахівців медичної сфери відносно деонтологічної культури є необхідність?

4. За результатами експерименту ви порівнювали експериментальні і контрольні групи, які включали в себе студентів різних спеціальностей. Чому не спадало Вам на думку оцінити результати експерименту з

урахуванням спеціальностей студентів? Як ви вважаєте чи повинні бути однаковими для запровадження педагогічні умови і чи мають бути застосовані однакові методи для формування деонтологічної культури у студентів-медиків не залежно від спеціальності? Чи можливо все ж таки має бути диференційований підхід до формування етико-деонтологічної культури в залежності від того, яку спеціальність отримує майбутній лікар «стоматологія», «лікувальна справа» чи «педіатрія»?

5. В своєму дослідженні Ви констатуєте і пропонуєте «активізацію поза аудиторної, самостійної та науково-дослідної роботи студентів вищих медичних закладів освіти з метою стимулювання мотиваційно-ціннісного складника деонтологічної культури майбутніх лікарів, як найбільш ефективного засобу формування та розвитку у студентів мотивації до наукової творчості, професійно-етичної відповідальності та самостійності, який також сприяє реалізації діяльнісного, компетентнісного та особистісно зорієнтованого підходів до деонтологічного навчання та виховання майбутніх фахівців». Чи можете Ви надати дані щодо ефективності вищезазначеного засобу, які свідчать про його найбільшу ефективність, як Ви констатуєте, серед будь-яких інших?

6. У дисертаційній роботі Ви вказуєте, що до інтерактивних методів навчання, які, на Вашу думку, сприятимуть процесу ефективного формування деонтологічної культури майбутніх лікарів, відносяться метод проектів, метод аналізу проблемних ситуацій (кейс-метод), дослідний метод, ігрові методики (ділові, імітаційні, рольові ігри), метод «мозкового штурму», метод «круглого столу» тощо. Які саме критерії будуть свідчать про ефективне формування деонтологічної культури?

Слід відзначити, що наведені зауваження та побажання не знижують загальну позитивну оцінку рецензованої роботи, не впливають на її наукову новизну, практичну значимість та науково-методичний рівень виконання дисертаційного дослідження

Дисертаційне дослідження Євтушенко Ю.О. на тему: «Формування деонтологічної культури майбутніх лікарів у навчально-виховному процесі медичного ВНЗ», представлено на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти., є самостійною, завершеною комплексною роботою, яка містить нове вирішення актуального наукового завдання – розроблено та експериментально перевірено педагогічні умови формування деонтологічної культури майбутніх лікарів у навчально-виховному процесі медичного вищого навчального закладу.

В цілому, в частині актуальності теми, обсягу проведеного дослідження, методичного рівня, обґрунтованості, достовірності, наукової новизни, теоретичного і практичного значення результатів, узагальнень та висновків дисертаційна робота Євтушенко Ю.О. відповідає встановленим вимогам до дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня кандидата наук, а зміст дисертаційного дослідження повністю відповідає шифру спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти, а також

вимогам пп. 9, 11 «Порядку присудження наукових ступенів» затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24. 07. 2013 р. № 567 (із змінами, внесеними згідно із Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р. та №1159 від 30.12.2015 р).

Висновок

За своєю актуальністю, загальним обсягом досліджень, методологічним рівнем їх виконання, науковою новизною, практичним і теоретичним значенням одержаних результатів, висновків, результатами їх впровадження дисертаційне дослідження Євтушенко Юлії Олександрівни на тему: «Формування деонтологічної культури майбутніх лікарів у навчально-виховному процесі медичного ВНЗ», є самостійною, завершеною науковою працею, в якій вирішується актуальна для системи освіти та науки України наукова задача – розроблено та експериментально перевірено педагогічні умови формування деонтологічної культури майбутніх лікарів у навчально-виховному процесі медичного вищого навчального закладу.

Дисертаційна робота Євтушенко Ю.О. відповідає вимогам, що висуваються до дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня кандидата наук пп. 9, 11, 12, 13, 15 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановами Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 та від 19.08.2015 р. № 656, і а її автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Декан медичного факультету,
кандидат педагогічних наук

А. В. Щербакова

Президент, в. о. ректора

І. В. Дорошенко

